

**О. А. Панченко**, доктор медичних наук, професор, заслужений лікар України, президент громадської організації «Всеукраїнська професійна психіатрична ліга»

**О. І. Пархоменко-Куцевіл**, доктор наук із державного управління, професор, завідувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом

**В. Г. Антонов**, молодший науковий співробітник, керівник адміністративно-інформаційного відділу державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр Міністерства охорони здоров'я України»

## ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЕПОХИ ТУРБУЛЕНТНОСТІ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

*У статті розглянуто сутність епохи турбулентності, дано її визначення, яке є інструментарієм для розгляду сучасних зовнішніх і внутрішніх суспільних тенденцій. Із системи соціального порядку виокремлено функціональний, що перебуває в більш динамічному стані й найбільше віддзеркалює риси епохи турбулентності. На підставі концепції пояснення соціальних явищ відомого соціолога-функціоналіста Артура Стінчкомба запропоновано універсальну модель підтримки рівноваги стану динамічної системи, зокрема, соціального типу. Вона містить такі елементи: виклики, суб'єкт контролю, об'єкт контролю, ризики стосовно об'єкта, стратегії стабілізації системи. Ця модель використана для пояснення причин порушення стабільності будь-якої системи, оскільки вказує на різні варіанти можливої конфігурації: появу нових незвичних викликів і ризиків (зовнішніх і внутрішніх); провал колишніх суб'єктів контролю (інститутів, організацій, практик), надмірні витрати й незаплановані негативні наслідки їхньої діяльності; неадекватні стратегії відповіді на виклики, нерелевантність об'єктів контролю, виражених через цінності, принципи та правила умов, що змінюються. Використовуючи модель, можна не тільки пояснити причини порушення рівноваги стану динамічної системи, але й дослідити процес вибору стратегій щодо її збалансування. На прикладі конкретних інформаційних викликів державі та особистості показано ефективність роботи моделі. За об'єкт узятю інформаційну безпеку, причому акцент поставлено на її понятті в динамічних категоріях. Суб'єктом є державне управління. Проаналізовано окремо ризики щодо держави й особистості. У першому випадку розглянуто інформаційне протиборство у вигляді інформаційної війни, у другому – інформаційно-психологічна турбулентність особистості. Відповідно, запропоновано стратегії інформаційної безпеки: забезпечення інформаційно-цифрового суверенітету, адекватне державне управління в юридичній, організаційно-правовій, соціально-політичній, науково-технологічній, соціально-культурній, психологічній та педагогічній площинах.*

*Ключові слова: турбулентність, епоха турбулентності, суспільний порядок, інформаційні виклики, інформаційна безпека, державне управління.*

**O. A. Panchenko, O. I. Parkhomenko-Kutsevil, V. H. Antonov. Turbulence information challenges in governance**

*In the article, scientists examined the essence of the era of turbulence, given its definition, which provides a tool for considering contemporary external and internal social trends. The functional order is distinguished from the system of social order, is in the most dynamic state, and most of all reflects the features of the era of turbulence. Based on the concept of explaining social phenomena of the well-known functional sociologist Arthur Stinchcombe, the proposed universal model for maintaining the equilibrium state of a dynamic system, including a social type. Model to find offensive elements: wiki; control sub-control, control sub-control, thorough control of the strategy, strategic stability system. The model can be used to explain the reasons for the violation of the stability of any system, since it indicates various options for a possible configuration: the appearance of new unusual challenges and risks (external and internal); failure of former control entities (institutions, organizations, practices), excessive expenses and unplanned negative consequences of their activities; inadequate response strategies; the irrelevance of the objects of control, expressed through values, principles and rules, to changing conditions. Using the model, one can not only explain the causes of the imbalance in the state of the dynamic system, but also investigate the process of choosing strategies for balancing it. On the example of specific information challenges to the state and the individual, the efficiency of the model is shown. The object adopted information security, and the emphasis is on its concept in dynamic categories. The subject is public administration. Moreover, public administration in the model*

*acts as one of the types of social in observance of public order, and is a special function that arises from the needs of society as a self-sufficient system and is carried out in appropriate state or non-state forms through the organizational activities of a specially created group of bodies. Such management is also of a political nature; it can be viewed from a social, economic point of view. The individual risks of the state and the individual are analyzed. In the first case, informational confrontation in the form of information warfare is considered, in the second – informational-psychological turbulence of an individual. According to the proposed strategy for ensuring information security: ensuring information-digital sovereignty; adequate public administration in legal, legal, socio-political; scientific, technological, socio-cultural, psychological and pedagogical planes.*

*Key words: turbulence, era of turbulence, public order, information challenges, information security, state security, public administration.*

**Постановка проблеми.** За всіма економічними, політичними, екологічними, культурними й інформаційними ознаками людство ввійшло в епоху турбулентності, яка характеризується низкою важливих особливостей: плінністю, нестійкістю, невизначеністю, що ставить перед суспільством донині незвідані виклики. Серед науковців побутує думка, що саме інформатизація суспільства призвела до прискорення появи нових тенденцій у світовому розвитку. Отже, вивчення сучасних інформаційних викликів є актуальним завданням не тільки теоретичного характеру, але й практичного застосування в державному управлінні інформаційною безпекою.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Поняття «турбулентність» у проєкції на суспільні процеси з'явилося наприкінці ХХ століття, після виявлення досить суворих закономірностей хаотичної поведінки не тільки фізичних, але й біологічних і «соціальних» об'єктів, економічних і політичних явищ. Представники соціальних і економічних наук почали вживати терміни «турбулентні часи», «турбулентний світ», «соціальна турбулентність», «турбулентний соціум» (наприклад, [1–5]).

Н.С. Розов, визначаючи епоху турбулентності як певний історичний період в історії людства, стверджує, що в Європі таких періодів було шість [6]. Кожна з епох турбулентності еволюціонувала за допомогою затвердження нового міжнародного порядку, нових принципів внутрішньополітичного устрою держав, поширення нових релігійних, соціальних, моральних цінностей. Сучасну кризу глобальної стабільності вбачаємо в низці ознак економічного, політичного, воєнного, екологічного та інших гатунків.

У довгостроковій ретроспективі поточна критична ситуація уявляється як черговий цикл геополітичного й гео економічного переділу світу. Ключовим моментом тут є продовження розпаду біполярного світу та його перетворення на багатополлярний, причому характер, геополітична структура, політична та економічна вага його окремих елементів змінюються невизначеним чином [7].

Характеризуючи «турбулентні часи», О.Н. Яницький виділяє опосередковано декілька негативних сторін процесу інформатизації [8]:

- процес вимагає більш прозорих інформаційних відносин, а це неминуче призводить до порушення прав і свобод;
- прихід «пост-паперової» культури істотно змінює структуру та функції інститутів управління, освіти й науки;
- загострюється боротьба між глобальними гравцями за роль «програмістів» і «перемикачів» засобів масової інформації та комунікації, мережевих систем, за допомогою яких формується глобальна політика.

У попередніх наших роботах [9–12] досліджувалась турбулентність інформаційного середовища в державі й пов'язані з цим явищем проблеми психологічної турбулентності, особистісних і суспільних відносин, інформаційно-психологічної безпеки.

Водночас набуває актуальності розгляд інформаційних феноменів епохи турбулентності в ракурсі державного управління. Утім, і саме поняття «епоха турбулентності» в цьому контексті потребує більш детального аналізу.

**Мета статті** – визначити критерії дослідження концепту «епоха турбулентності» та застосування їх під час аналізу інформаційних викликів у державному управлінні.

**Виклад основного матеріалу.** Для визначення поняття «епоха турбулентності» розглянемо декілька передумов. Термін «турбулентність» походить від латинського *turbulentus* – «бурхливий, хаотичний, неупорядкований». Його використання вказує на переважання нелінійних процесів, хаотичність, непередбачуваність подій, різкі зміни тенденцій, зростання конфліктності. Якщо розглядати суспільні відносини, таке визначення може бути використане для аналізу «порушень соціального порядку». Згідно з класичним визначенням, *соціальний порядок – система, що включає індивідів, взаємозв'язки між ними, урегульовані соціальними нормами (право, мораль, релігія тощо), які сприяють поведінці людей, необхідній для успішного функціонування цієї системи.*

Вочевидь, епоха турбулентності повинна зачіпати щонайменше два рівні соціальних порядків – усереднені держави (економічний, політичний, культурний, інформаційний) і порядок міжнародний, тобто формальні й неформальні правила взаємодії між державами. Крім того, у відповідний концепт необхідно включити головні зовнішні прояви турбулентності: підвищення щільності конфліктів, зокрема насильницьких, їх загострення й масштаб. Нарешті, епоха турбулентності має не тільки об'єктивний аспект (кризи, конфлікти та інші деструк-

тивні процеси), а й суб'єктивний у вигляді масових проявів безвиході, втрати орієнтирів, відсутності видимих шляхів подолання негараздів.

Враховуючи сказане, а також беручи до уваги попередні дослідження, формулюємо таке визначення: *epoca турбулентності* – це історичний період, коли частішають і загострюються економічні та соціально-політичні конфлікти з характерним зростанням насильства у вигляді війн, революцій, тероризму; відчуття краху колишнього стабільного стану, бурхливих суперечливих емоцій (від утопічних сподівань до розгубленості й песимізму), що призводять до істотного порушення психічного здоров'я населення, внутрішнього соціального порядку в державі, а також порядку та форм міжнародних відносин.

Надалі розглянемо ще одне визначення [13]: *соціальний порядок* – стан відносної стабільності, урівноваженості, збалансованості соціальних відносин, діяльності, норм у суспільстві, який задає індивідам, групам, інституціям відповідні моделі поведінки. Соціальний порядок є статичною, емерджентною характеристикою соціальної системи, що інтегрує в собі її цілісність, організованість, гармонійність, унормованість, або структурну, інституціональну, організаційну, функціональну, нормативну впорядкованість. У соціальному порядку, незважаючи на системність, залежно від площини розгляду можна виділити його форми: структурний, інституціональний, організаційний, функціональний, нормативний та інші.

Якщо брати до уваги функціональний порядок, який фігурує як основний (див. перше визначення) у суспільних відносинах, то він перебуває в найбільш динамічному стані й саме тому найкраще віддзеркалює риси епохи турбулентності. Відомий соціолог-функціоналіст Артур Стінчкомб [14] за допомогою математичного апарату запропонував оригінальну концепцію пояснення соціальних явищ, де функціональний порядок визначається динамічною взаємодією декількох змінних. Використовуючи його методологію, можна відобразити універсальну модель підтримки рівноваги стану динамічної системи, зокрема соціального типу (рис. 1).



Рис. 1. Модель підтримки рівноваги стану динамічної системи

В основі функціональної схеми А. Стінчкомба лежать три елементи:

- 1) основна, гомеостатична змінна **Н**, яка перебуває в рівновазі (на рис. 1 – *об'єкт контролю*) і яка власне відображає явище;
- 2) структура підтримки **S** (*суб'єкти контролю*), яка допомагає зберігати стабільність **Н** і пов'язана з нею прямим і зворотним зв'язками;
- 3) напруга **T** (*ризик*) – те, що прагне порушити рівновагу й негативно впливає на **Н**.

Суть роботи класичної схеми дуже проста. Розглядаються впливи на змінну **Н**. Якщо структура підтримки **S1** справляється із завданням стабілізації **Н** на заданому рівні, виникає нова **S2**, яка залежно від наявних ресурсів і нових умов буде по-іншому впливати на **Н** і яка, у свою чергу, може бути пов'язана з іншими **Ні**.

У розглянутій моделі (рис. 1) було зроблено деякі поправки й доповнення. По-перше, у класичній схемі від **Н** до **T** немає зворотного зв'язку, тільки «негативна» стрілка від **T** до **Н**. Погоджуючись із думкою Н.В. Головка [15], якщо зв'язати **Н** і **T** зворотним зв'язком, можна отримати додаткові важелі в поясненні деяких суспільних тенденцій. Чим сильніше тисне **T**, тим менше значення **Н**, тим більше зусилля докладає **S** для того, щоб відновити значення **Н**. **S** і **T** формально отримують однаковий статус взаємно протидіючих «сил», пов'язаних прямим і зворотним зв'язками з **Н**. У певному сенсі тут можна говорити про рівнозначність **T** і **S** – важливо не те, що структура підтримки знімає негативний ефект напруги, а те, що відновлення значення гомеостатичної змінної одночасно створює умови для порушення її балансу.

По-друге, вводимо елементи «виклики» та «стратегії». Це дає змогу зробити модель більш універсальною, адже ризики для об'єкта турботи виникають тільки за наявності викликів. А стратегії – це реагування на виклики. Вони можуть бути успішними і вести до зменшення ризиків шляхом покращення контролю суб'єктів, а можуть бути і негативними – тоді підсилюються ризики.

Запропонована модель пояснює причини порушення стабільності будь-якої системи, оскільки вказує на різні варіанти можливої конфігурації:

- поява нових незвичних викликів і ризиків (зовнішніх і внутрішніх);
- провал колишніх суб'єктів контролю (інститутів, організацій, практик), надмірні витрати і незаплановані негативні наслідки їхньої діяльності;

- неадекватні стратегії відповіді на виклики;

- нерелевантність об'єктів контролю, виражених через цінності, принципи та правила, умовам, що змінилися.

До явищ, які зазвичай включаються у зміст нинішньої кризи глобальної стабільності, можна віднести:

- 1) затяжні військові конфлікти, формування зон насильства і соціальних лих, багаторічні зусилля з подолання яких досі не принесли результату (арабо-ізраїльський конфлікт, Сирія, Лівія, Донбас та інші);

- 2) зростання напруженості між країнами-лідерами, конфлікти всередині Євросоюзу;

- 3) тероризм, загрози з боку міжнародних кримінальних спільнот і мереж;

- 4) міграційна криза в Європі, майже повсюди зростання ксенофобії, зрушення в напрямі політики закритих дверей і протекціонізму;

- 5) істотне зниження авторитету, ролі, впливу ООН, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій;

- 6) глобалізація економічних криз, посилення соціальних протестів, революційні хвилі;

- 7) розчарування в демократії, зліт популярності авторитарних лідерів, встановлення популістських режимів;

- 8) почастішання природних катаклізмів, для подолання яких часто не вистачає ресурсів;

- 9) негативні тенденції, що пов'язані з новітніми інформаційними викликами.

Уважний розгляд наведених явищ показує, що кожне з них може бути віднесено до якогось елемента запропонованої моделі (див. рис. 1). Наприклад, п. 5 вказує на ослаблення суб'єктів контролю.

Повноцінний аналіз причин масштабних і різномірних явищ турбулентності відповідно до цієї схеми сумірний не статті, а серії багатьох дослідницьких проєктів. Зазначимо, що темою нашого дослідження є тільки розгляд 9-го пункту в наведеному списку. Але і це також великий обсяг досліджень, тому буде розглянуто тільки фактори, які видаються найважливішими.

Використовуючи модель, ми можемо не тільки пояснити причини порушення рівноваги стану динамічної системи, але й дослідити процес вибору стратегій щодо її збалансування. Ми будемо застосовувати її під час аналізу інформаційних викликів.

Насамперед необхідно зазначити, що сформований у сучасній соціології погляд на турбулентність можна охарактеризувати як «стурбованість», коли турбулентність оцінюється як деякий системний виклик, як тимчасовий стан транскордонного переходу до більш стабільного стану. Про це ми вже говорили у своїх роботах, зазначених вище. Однак і тоді, і зараз ми додержуємося думки, що такий погляд не здається очевидним. Можливо, що сьогоднішні нестабільність і нестійкість – це якраз риси найближчого майбутнього, в якому нам доведеться жити. Констатація турбулентності сучасного суспільства ставить низку серйозних завдань перед управлінням (суб'єктами контролю згідно з рис. 1). Щодо останнього, то в контексті дослідження потрібно надати деякі пояснення. Насамперед, управління – поняття складне й багатогранне, воно залежить від специфіки об'єкта. За визначенням В.М. Соловйова, у загальному розумінні управління – це цілеспрямований вплив на складну систему [16]. У більш конкретному розумінні управління, на думку В.П. Пилипишина [17], являє собою діяльність уповноважених органів, що спрямована на досягнення конкретних завдань за допомогою управлінських методів, способів і функцій.

Розглядаючи управління через призму держави, звернімо увагу на одну особливість. Річ у тому, що зміст терміна «управління» в цьому випадку можна інтерпретувати двояко: управління держави, коли остання виступає суб'єктом діяльності щодо виконання законів та інших правових актів органів державної влади, і державне управління, яке розглядається як один із видів соціального в дотриманні суспільного порядку і є особливою функцією, що виникає з потреб суспільства як самодостатньої системи та здійснюється у відповідних державних чи недержавних формах шляхом організаторської діяльності спеціально створеної для цього групи органів. Таке управління має також політичний характер, може розглядатися в соціальному, економічному аспектах. Саме в цій інтерпретації ми розглядаємо державне управління в нашій моделі. Головне, що пріоритетами діяльності демократичної держави повинно бути забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів її населення, служіння йому. У зв'язку з цим система державного управління повинна бути близькою до потреб і запитів простих людей, підконтрольному суспільству, прозорою та ефективною.

За подальшого розгляду моделі очевидним є те, що об'єктом контролю є інформаційна безпека, а ризики – усе те, що її порушує, включно з такими поняттями, як небезпека, загроза, вразливість. Між цими концептами, безумовно, є відмінність, проте в межах цієї роботи не стоїть завдання детального розгляду дефініцій цих понять.

Сформувавши всі компоненти моделі в загальному вигляді, переходимо до розгляду її роботи під час конкретизації інформаційних викликів. До розгляду взято 2 варіанти: 1) турбулентні інформаційні виклики державі; 2) турбулентні інформаційні виклики особистості. Отже, якщо логічно міркувати, то в першому випадку об'єктом буде інформаційна безпека держави, у другому – інформаційно-психологічна безпека особистості. Щодо самого визначення поняття «інформаційна безпека» є два різних підходи: у статичних і динамічних категоріях.

Статичний підхід характеризує власне стан об'єкта. Наприклад, із погляду державницького підходу під інформаційною безпекою розуміється стан захищеності національних інтересів в інформаційній сфері за збалансованості потреб особистості, суспільства й держави. Більш загальне визначення дає Р.М. Юсупов, який стверджує, що «... інформаційна безпека відповідного суб'єкта (особистості, суспільства, держави, будь-якої системи) може бути визначена як стан, в якому йому (суб'єкту) не може бути завдано істотної шкоди шляхом впливу на його інформаційну сферу» [18]. Динамічний підхід показує дії задля забезпечення належного стану суб'єкта. Показовим у цьому випадку є визначення М.В. Арсентьєва: «Інформаційна безпека – це зняття інформаційної невизначеності щодо об'єктивно і суб'єктивно існуючих потенційних і реальних загроз за рахунок контролю над світовим простором і наявності можливостей, умов і засобів для відсічі цих загроз. Усе це в сукупності визначає рівень (ступінь) інформаційної безпеки кожного суб'єкта» [19]. Як можна побачити, визначення загалом охоплює роботу нашої моделі. Адже тут є і об'єкт (власне інформаційна безпека), і ризики (загрози), і стратегія (контроль над світовим простором), і суб'єкт у ролі управління (наявність можливостей, умов і засобів для відсічі загроз), і позитивний результат (зняття інформаційної невизначеності). Заради справедливості слід зазначити, що наявність фрази «контроль над світовим простором» відносить дію моделі до першого з вибраного для аналізу інформаційних викликів. Але це не заперечує того, що динамічний підхід методологічно більш функціональний і універсальний. Наведемо ще одне визначення (А.Д. Урсул, Т.(Ф).Н. Цирдя [20]), яке має безпосередній стосунок до нашого розгляду викликів і яке показує згідно з нашою моделлю ризики та стратегії дій. Із нашими правками воно має такий вигляд: інформаційна безпека – «здатність держави, суспільства, соціальної групи, особистості, по-перше, забезпечити з певною ймовірністю достатні й захищені соціальний інтелект і інформаційний ресурс, оптимальну соціальну ентропію й інформаційне середовище для підтримки життєдіяльності і життєздатності, стійкого функціонування й розвитку соціуму; по-друге, протистояти інформаційним небезпекам і загрозам, негативним інформаційним впливам на індивідуальну й суспільну свідомість і психіку людей, а також на комп'ютерні мережі та інші технічні джерела інформації; по-третє, виробляти особистісні та групові навички та вміння безпечної поведінки; по-четверте, підтримувати постійну готовність до адекватних заходів в інформаційному протистоянні, ким би воно не було нав'язане; по-п'яте, постійно й послідовно за певною безпечною програмою «вмонтувати» штучний інтелект у суспільне середовище».

Беручи до розгляду інформаційне протистояння (у вигляді інформаційної війни) як турбулентний інформаційний виклик державі, мусимо визначити згідно з нашою моделлю характерні ризики щодо об'єкта захисту, а також вибрати адекватну стратегію щодо нашої моделі, тобто фраза «підтримувати постійну готовність до адекватних заходів», як це звучить у визначенні, повинна бути наповнена смисловим контекстом.

Спираючись на дослідження О.Н. Яницького, в аспекті ризиків виділимо таке.

По-перше, сьогодні інформаційна війна – супутній елемент будь-якої соціально-політичної кризи, тим більше, якщо він переходить у фазу збройного протистояння. Крім того, інформаційна війна є інструментом створення критичних ситуацій, тобто вона, як правило, починається задовго до виникнення реального конфлікту між соціальними групами, державами та їхніми «кластерами».

По-друге, в основу будь-яких малих і великих інформаційних війн покладена відповідна інтересам «нападника» картина світу (система ціннісних постулатів), на основі якої потім інтерпретуються всі наступні події в решті світу. Тому система цінностей у руках «нападника» – його потужна зброя.

По-третє, невіддільною характеристикою цих війн є маніпулювання свідомістю «противника», яке здійснюється за допомогою двох основних інструментів: перемикання та перепрограмування. При цьому жодні дискусії щодо конкретного інформаційного приводу не допускаються. Експерти й очевидці з обох боків прагнуть «викрити міфи», створені протилежною стороною. Тому дискурс цих війн завжди директивний (дефінітивний), ствердний, а не діалогічний або рефлексивний.

По-четверте, інформаційні війни, використовуючи парадигму «свій – чужий» («ми – вони», «друзі – вороги»), свідомо спрощують картину відносин усередині сучасного надскладного суспільства. Зворотний бік цієї медалі – мобілізація суспільства або груп протистояння, набуття ними морально-політичної єдності, часто помилкової, але необхідної для досягнення переваги «своїх» над «чужими».

По-п'яте, головним тактичним прийомом інформаційної війни є завдання «попереджувального удару», зважаючи на те, що будь-які наступні спростування «супротивника» вже ніколи не будуть узяті до уваги міжнародною громадською думкою.

По-шосте, «картинка» або інформаційний ряд завжди певним чином емоційно навантажуються. Інформаційна війна – це не зіткнення потоків об'єктивної інформації. Це війна на розвінчання, придушення або переконання протилежної сторони, в якій використовуються емоційні кліше, розраховані на легкість їх засвоєння масовою свідомістю ймовірного противника. Недарма в таких «боях» часто вживається лексикон вуличного або кримінального сленгу.

Нарешті, заслуговують на увагу також ризики, пов'язані зі специфічним складником інформаційної війни – кібервійною, де «військові дії» здійснюються не фізичним, а електронним способом, і де у ролі зброї виступає інформація, а інструментами є комп'ютери та Інтернет.

Як стратегію в моделі (див. рис. 1) нами вибране *забезпечення інформаційно-цифрового суверенітету держави*. Беручи до уваги роботи інших дослідників (Т.В. Владимірова [21], І.С. Ашманова [22]), розглянемо її сутність.

Елементами традиційного суверенітету є воєнний, економічний, політичний, культурно-ідеологічний компоненти. До них в останні роки приєднався новий – інформаційно-цифровий. В епоху турбулентності відбувається «розмиття» рамок суверенітетів, а відсутність інформаційно-цифрового може призвести до втрати суверенітету держави взагалі. Остання фраза ще раз підкреслює універсальність нашої моделі, адже суверенітет може розглядатися і як об'єкт контролю.

Розглядаючи суверенітет у визначенні «інформаційно-цифровий», ми підкреслюємо його двоїсту структуру, тобто інформаційні та кіберкомпоненти.

Вибрана стратегія означає, що держава повинна мати такі права й можливості:

- самостійно визначати національні інтереси в цифровій сфері;
- самостійно вести внутрішню та зовнішню інформаційну політику;
- володіти власними інформаційними ресурсами й розвивати інформаційну інфраструктуру держави;
- контролювати електронну та інформаційну безпеку держави.

На основі цього держава, виконуючи свої функції, забезпечує:

1. «Стійкість» до дій кіберагресора: захист від руйнування інфраструктури, вірусів, атак, зломів, витоків, крадіжки даних, спаму; стійкість до електронних атак (моніторинг, виявлення, запобігання, блокування, контратаки).

2. «Стійкість» до умов інформаційної війни: самостійне управління інформацією (фільтрація інформаційних потоків, поширення інформації та інше); стійкість до інформаційних атак (можливості виявлення, запобігання, блокування інформації та контратаки).

Інформаційно-цифровий суверенітет держави охоплює два важливих напрями:

1. Медійна інфраструктура, до складу якої входять пошукові машини, довідкові ресурси; соціальні мережі, месенджери, блоги, форуми, розсилки; інтернет-ЗМІ, традиційні ЗМІ і ТБ; відеохостинги і фотохостинги; тематичні ресурси (рейтинги / аналітика, історія, наука, автомобілі, спорт, кіно, книги); додатки для соціальних мереж і мобільних пристроїв; дитячий Інтернет;

2. Засоби пропаганди та інформаційних війн: аналіз медійного середовища, моніторинг трафіку й соціальних медіа; кошти фільтрації трафіку; законодавство про відповідальність за контент (хостерів, провайдерів доступу та медійних провайдерів); кошти поширення контенту: ЗМІ, блоги, соціальні мережі; сили для поширення контенту: спеціальні підрозділи й засоби для інформаційних війн у мережі.

Окремим важливим елементом інформаційно-цифрового суверенітету є сфера ідеологічної роботи. Наскільки суверенітет держави забезпечується ідеями та наскільки вони конкурентоспроможні – ці фактори стають вирішальними в забезпеченні не тільки інформаційної, але й безпеки держави взагалі.

Переходячи до другого анонсованого варіанта (турбулентні інформаційні виклики особистості), підкреслимо, що в цьому напрямі нами проведено досить масштабні дослідження, результати яких відображено у відповідних наукових працях. У проєкції на модель, що розглядається, основним ризиком є турбулентність інформаційного середовища, яка породжує явище інформаційно-психологічної турбулентності: нестабільний стан психіки людини, викликаний інформаційним впливом, що виявляється в раптових припливах гніву, печалі або відчаю, відчутті тривоги, роздратування, страху чи смутку. У такому стані особистість неадекватно оцінює оточення та робить нелогічні вчинки.

Побічним супроводжуючим негативним процесом є вплив кіберпростору. Користувачі Інтернету «стрімко дурнішають». У твітері, фейсбуці немає «пам'яті», контент тоне у швидкості змін різноманіття інформації. Мислення користувача стає кліповим. Зростає жорстокість і поляризація думок, підвищується градус дискусій. В Інтернеті втрачаються цінності та норми: вкидання дезінформації, обман, пропаганда, спам стають звичайними практиками. У соціальних мережах активно оперують професіонали, зокрема спільноти «спамерів», діють технологічні системи «відмивання» новин та інформаційних вкидань.

Формуючи далі модель і спираючись на вищезазначене, бачимо, що об'єктами небезпечного інформаційного впливу, а отже, інформаційної безпеки, можуть виступати свідомість і психіка особистості.

Щодо суб'єктів інформаційної безпеки, то такими слід вважати ті органи й структури, які тією чи іншою мірою займаються її забезпеченням. Особистість також може виступати суб'єктом, хоча й займає при цьому найбільш вразливу позицію в забезпеченні своєї інформаційної безпеки, адже вона є складником самої біосоціальної системи, що підлягає захисту (людина, її психіка, моральний і духовний світ, соціально-політичні, психологічні орієнтації, установки, відносини, раціональні та ірраціональні аспекти поведінки, системи громадської думки та прийняття рішень). Сучасну ситуацію, різноманіття її небезпек і загроз філософи (наприклад, С.А. Бочан [23]) характеризують як тотальну залежність особистості від інформаційної культури та комп'ютерної реальності, яка призводить до формування технократичного мислення. Оскільки життєве середовище особистості перетворюється на простір віртуальної комунікації, яка має правила, незалежні від національних і традиційних культур,

реальна цілісність особистості підміняється віртуальною, формується новий соціальний тип особистості мережевого співтовариства зі своїми моральними, психологічними та соціальними якостями. З'явився вже новий виразний термін – «інформаційна особистість».

Вибираючи стратегії, мусимо визнати, що тут провідна роль належить державі, хоча ми у своїх попередніх дослідженнях наголошували на значущій ролі особистості в її інформаційно-психологічній безпеці завдяки стратегіям формування відповідної особистісної інформаційної культури та «турбулентного мислення» (див., напр. [24]). У подібному руслі міркує, наприклад, і С.А. Бочан, вбачаючи рішення в активності самої особистості. Втрата колишньої ідентичності в сучасній реальності, на її думку, змушує цілісну особистість вибирати, співставляти запропоновані суспільством нові інформаційні цінності й норми, які допомагають виробити необхідну стратегію поведінки в сьогоденні і в майбутньому. «Народжується новий тип особистості, носій інформаційної культури – «багатомірна людина», для якої характерне визнання рівнозначності всіх проявів її інтелекту, здатність до інновацій, ризику, мобільності в мінливих ситуаціях».

Державна стратегія інформаційної безпеки має передбачати насамперед виконання базових принципів її втілення. Одним із найважливіших є принцип балансу інтересів особистості, суспільства й держави. Очевидно, що особистість зацікавлена в конфіденційності інформації про інтимне життя, доходи й таке інше. Але суспільство зацікавлене в інформації про антисоціальні прояви, корупцію і т. д. Державні органи взагалі хотіли б знати все про громадян. Показовим є факт віртуального супроводу через мобільний телефон громадян під час коронавірусної пандемії в низці країн.

Другий принцип – це принцип законності та правої забезпеченості. Зростання значущості інформаційної безпеки явно випереджає розвиток відповідної сфери права, чим уміло користуються і політики, і засоби масової інформації, і просто шахраї.

Третій – держава щодо особистості має виконувати більш партнерські, а не насильницькі функції.

Враховуючи вказані принципи, стратегію державного управління слід розглядати в декількох площинах:

- юридична – забезпечення юридичних прав і підвищення рівня можливостей населення для доступу до інформаційних ресурсів;
- організаційно-правова – контроль і регулювання інформаційних потоків, створення цивілізованого інформаційного простору країни, надання йому таких властивостей, як цілеспрямованість, системність, стійкість, безпечність;
- соціально-політична – цілеспрямоване використання нових технологій для розвитку демократичної відкритої держави, заснованої на принципах діалогу з населенням (зворотного зв'язку);
- науково-технологічна – збереження незалежності свободи слова в процесі поширення інформації в будь-якому технологічному середовищі;
- соціально-культурна – захист національної мови в етносі, культурних цінностей від експансії в інформаційній сфері, збереження художнього та наукового спадку;
- психологічна – турбота про психологічне здоров'я населення, особливо в дітей і підлітків;
- педагогічна – переорієнтація освітньої системи відповідно до запитів інформаційного суспільства, упровадження сучасних форм навчання.

Важливість останнього полягає в тому, що за допомогою поширення відповідних знань з'являється можливість впливати на когнітивний компонент інформаційно-психологічної безпеки. Проводячи практичні заняття, тренінгові заходи, можна позитивно впливати на розвиток навичок критичного мислення, психологічні ресурси особистості, тобто підвищувати рівень суб'єктності особистості у формуванні оптимального рівня інформаційно-психологічної безпеки.

**Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.** 1. Визначення епохи турбулентності дає розуміння сучасних зовнішніх і внутрішніх суспільних тенденцій у розвитку державних відносин.

2. Запропонована авторська модель підтримки рівноваги стану динамічної системи дає змогу окреслити ризики викликів епохи турбулентності та сформулювати стратегічні напрями державної інформаційної політики.

3. На прикладі розгляду інформаційних викликів державі та особистості підтверджена ефективність застосування моделі для вироблення дієвих стратегій забезпечення інформаційної безпеки в державному управлінні.

Викладені теоретичні засади визначення ризиків різної етіології та відповідного стратегічного реагування в умовах турбулентності можуть бути основою для подальшого розвитку державної інформаційної політики.

#### Список використаних джерел:

1. Гринберг Р.С. Основные проблемы современного турбулентного мира. *Гуманитарий Юга России*. 2013. Т. 0. № 2. С. 22–28.
2. Резеньков Д.Н., Приходько С.С. Понятие «социальная турбулентность» в современном мире в концепции информационной безопасности России. *Культура и общество: история и современность* : материалы II Все-

российской (с международным участием) научно-практической конференции / под ред. Колосовой О.Ю., Гударенко Р.Ф., Ряснянской Н.А., Красиковой Е.А. Ставрополь. Издательство ООО «Ветеран», 2013. С. 128–130.

3. Щекотин Е.В. Социальное управление в турбулентном обществе: вопросы безопасности и риска. *Социум и власть*. 2016. № 1 (57). С. 87–92.

4. Щекотин Е.В. Проблема благополучия в турбулентном социуме: аспект безопасности. *Вестник науки Сибири*. 2017. № 4 (27). С. 74–83.

5. Чудинов С.И., Щекотин Е.В. Турбулентный социум и концепция безопасности : социально-философские аспекты : монография. Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2018. 159 с.

6. Розов Н.С. Эпохи турбулентности и их преодоление. *Полития*. № 1 (92). 2019. С. 81–96.

7. Яницкий О.Н. Социология критических состояний общества: теоретические и методические проблемы. *Социологическая наука и социальная практика*. 2014. № 4 (8). С. 5–24.

8. Яницкий О.Н. «Турбулентные времена» как проблема общества риска. *Общественные науки и современность*. 2011. № 6. С. 155–164.

9. Панченко О.А. Психологические аспекты турбулентности информационной среды. *Причорноморські психологічні студії*. 2017. Вип. 1. С. 3–7.

10. Панченко О.А. Турбулентность в информационной безопасности личности. *Клінічна інформатика і телемедицина*. 2017. Т. 12. Вип. 13. С. 124–129.

11. Панченко О.А. Психологическая турбулентность в условиях информационной войны. 2018. URL: [http://www.psyh.kiev.ua/Панченко\\_О.А.\\_Психологическая\\_турбулентность\\_в\\_условиях\\_информационной\\_войны](http://www.psyh.kiev.ua/Панченко_О.А._Психологическая_турбулентность_в_условиях_информационной_войны) (дата обращения: 21.03.2020).

12. Панченко О.А., Сердюк І.А. Особистісні ті суспільні відносини в епоху турбулентності. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції і перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»*. г. Переяслав, 28 лютого 2020 г. Вип. 56. С. 42–45.

13. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. URL: <https://subject.com.ua/sociology/dict/422.html> (дата звернення: 10.04.2020).

14. Stinchcombe A. *Constructing Social Theories*. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 320 p.

15. Головкин Н.В. Предпринимательский университет и функционализм А. Стинчкомба. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия : Философия*. 2014. Т. 12. Вип. 3. С. 53–61.

16. Соловйов В.М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління в Україні. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3 (23). С. 27–33.

17. Пилипишин В.П. Поняття та основні риси державного управління. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 10–14.

18. Юсупов Р.М. Информационное обеспечение национальной безопасности. *Национальная безопасность*. 2010. № 7/8. С. 87.

19. Арсентьев М.В. К вопросу о понятии информационной безопасности. *Информационное общество*. 1997. № 4–6. С. 48–50.

20. Урсул А.Д., Цырдя Т.(Ф).Н. Информационная безопасность. Сущность, содержание и принципы ее обеспечения. URL: <http://security.ase.md/publ/ru/pubru22.html> (дата обращения: 13.04.2020).

21. Владимирова Т.В. Обеспечение безопасности в условиях информационной нестабильности общества : диссертация доктора философских наук. Красноярск, 2016. 300 с. URL: <http://elibr.sfu-kras.ru/handle/2311/26221> (дата обращения: 14.04.2020).

22. Ашманов И. Цифровой суверенитет – новая реальность. 2013. URL: <http://eurasian-defence.ru/sites/default/files/doc/ashmanov.pdf> (дата обращения: 14.04.2020).

23. Бочан С.А. Проблема целостности личности в информационном обществе : автореф. дис. ... канд. филос. наук. Ростов-на-Дону, 2007. URL: <https://www.dissercat.com/content/problema-tselostnosti-lichnosti-v-informatsionnom-obshchestve/read/pdf> (дата обращения: 14.04.2020).

24. Панченко О.А. Турбулентність мислення в структурі інформаційно-психологічної безпеки особистості. *Психологія і особистість*. 2019. № 1 (15). С. 35–53.

#### References:

1. Grinberg R.S. (2013), *Osnovnyye problemy sovremennogo turbulentnogo mira* [The main problems of the modern turbulent world]. *Journal Gumanitarniy Yuga Rossii* [Humanities of the South of Russia]. Vol. 2. P. 22–28 [Russia].

2. Rezenkov D.N. and Prikhodko S.S. (2013), *Ponyatiye sotsialnaya turbulentnost v sovremennom mire v kontseptsii informatsionnoy bezopasnosti Rossii* [The concept of social turbulenc in the modern world in the concept of information security of Russia]. *Materials of the II All-Russian (with international participation) scientific-practical conference Kultura i obshchestvo: istoriya i sovremennost* [Culture and society: history and modernity]. Press Izdatelstvo ООО “Veteran”, Stavropol. P. 128–130.



3. Shchekotin Ye.V. (2016), Sotsialnoye upravleniye v turbulentnom obshchestve: voprosy bezopasnosti i riska [Social management in a turbulent society: safety and risk issues]. *Journal Sotsium i vlast* [Society and power]. Vol. 1 (57). P. 87–92 [Russia].
4. Shchekotin Ye.V. (2017) Problema blagopoluchiya v turbulentnom sotsiume: aspekt bezopasnosti [The problem of well-being in turbulent society: the safety aspect]. *Journal Vestnik nauki Sibiri* [Bulletin of Siberian Science]. Vol. 4 (27). P. 74–83 [Russia].
5. Chudinov S.I. and Shchekotin Ye.V. (2018), Turbulentnyy sotsium i kontseptsiya bezopasnosti: sotsialno-filosofskiye aspekty [Turbulent society and the concept of security: socio-philosophical aspects], monografiya. Novosibirsk : Izd-vo NGTU. 159 p. [Russia].
6. Rozov N.S. (2019), Epokhi turbulentnosti i ikh preodoleniye [The era of turbulence and their overcoming]. *Journal Politiya* [Polity.]. Vol. 1 (92). P. 81–96 [Russia].
7. Yanitskiy O.N. (2014), Sotsiologiya kriticheskikh sostoyaniy obshchestva: teoreticheskiye i metodicheskiye problemy [Sociology of critical conditions of society: theoretical and methodological problems]. *Journal Sotsiologicheskaya nauka i sotsialnaya praktika* [Sociological science and social practice]. Vyp. 4 (8), P. 5–24 [Russia].
8. Yanitskiy O.N. (2011), Turbulentnyye vremena kak problema obshchestva riska [Turbulent times as a problem of risk society]. *Journal Obshchestvennyye nauki i sovremennost* [Social sciences and modernity]. Vol. 6. P. 155–164 [Russia].
9. Panchenko O.A. (2017) Psikhologicheskiye aspekty turbulentnosti informatsionnoy sredy [Psychological aspects of the turbulence of the information environment]. *Journal Prichornomorski psikhologichni studii* [Black Sea psychological studies]. Vyp.1. P. 3–7 [Ukraine].
10. Panchenko O.A. (2017), Turbulentnost v ynformatsionnoy bezopasnosti lychnosti [Turbulence in information security of the individual]. *Journal Klinichna informatyka i telemedytsyna* [Clinical Informatics and Telemedicine]. T. 12. Vyp. 13. P. 124–129 [Ukraine].
11. Panchenko O.A. (2018), Psikhologicheskaya turbulentnost v usloviyakh informatsionnoy voyny [Psychological turbulence in an information war]. URL: [http://www.psyh.kiev.ua/Panchenko\\_O.A.\\_Psikhologicheskaya\\_turbulentnost\\_v\\_usloviyakh\\_informatsionnoy\\_voyny](http://www.psyh.kiev.ua/Panchenko_O.A._Psikhologicheskaya_turbulentnost_v_usloviyakh_informatsionnoy_voyny).
12. Panchenko O.A., Serdyuk I.A. (2000), Osobystisni ti suspilni vidnosyny v epokhu turbulentnosti [Personal social relations in the age of turbulence]. Tendentsyy y perspektyvy razvytyya nauky y obrazovannya v usloviyakh hlobalyzatsyy. Press UMSF Pereyaslav. Vyp. 56. P. 42–45.
13. Sotsiolohiya: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk [Sociology: a short encyclopedic dictionary]. URL: <https://subject.com.ua/sociology/dict/422.html> [Ukraine].
14. Stinchcombe A. (1987), *Constructing Social Theories*, Press University of Chicago. 320p [USA].
15. Golovko N.V. (2014), Predprinimatelskiy universitet i funktsionalizm [Entrepreneurial University and Functionalism]. *Journal Vestn. Novosib. gos. un-ta. Seriya : Filosofiya* [Vestn. Novosib. Stateun – that. Series: Philosophy]. T. 12. Vyp. 3. P. 53–61 [Russia].
16. Solovyov V.M. (2007), Ponyattya i sutnist pravovoho rehulyuvannya derzhavnoho upravlinnya v Ukraini [The concept and essence of legal regulation of public administration in Ukraine]. *Journal Universytet-ski naukovi zapysky* [University research notes]. Vol. 3 (23). P. 27–33 [Ukraine].
17. Pylypyshyn V.P. (2011), Ponyattya ta osnovni rysy derzhavnoho upravlinnya [Concepts and main features of public administration]. *Journal Yurydychna nauka i praktyka* [Legal science and practice]. Vol. 2. P. 10–14 [Ukraine].
18. Yusupov R.M. (2010), Informatsionnoye obespecheniye natsionalnoy bezopasnosti [National Security Information Support]. *Journal Natsionalnaya bezopasnost* [National security]. Vol. 7/8. P. 87 [Russia].
19. Arsentyev M.V. (1997), K voprosu o ponyatii ob informatsionnoy bezopasnosti [To the question of the concept of information security]. *Journal Informatsionnoye obshchestvo* [Information society]. Vol. 4–6. P. 48–50 [Russia].
20. Ursul A.D. and Tsyrdya T.(F).N. (2020) Informatsionnaya bezopasnost. Sushchnost, soderzhaniye i printsipy yeye obespecheniya [Information Security. The essence, content and principles of its support]. URL: <http://security.ase.md/publ/ru/pubru22.html> [Russia].
21. Vladimirova T.V. (2016), Obespecheniye bezopasnosti v usloviyakh informatsionnoy nestabilnosti obshchestva [Security in the conditions of information instability of society], dissertatsiya doktora filosofskikh nauk. Press Krasnoyarsk. 300 p. URL: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/26221> [Russia].
22. Ashmanov I. (2013) Tsifrovoy suverenitet – novaya realnost [Digital Sovereignty – A New Reality]. URL: <http://eurasian-defence.ru/sites/default/files/doc/ashmanov.pdf> [Russia].
23. Bochan S.A. (2007), Problema tselostnosti lichnosti v informatsionnom obshchestve [The problem of the integrity of the individual in the information society], avtoref. dis. ... kand. filos. nauk. Rostov-na-Donu. URL: <https://www.dissercat.com/content/problema-tselostnosti-lichnosti-v-informatsionnom-obshchestve/read/pdf> [Russia].
24. Panchenko O.A. (2019), Turbulentnist myslennya v strukturi informatsiyno-psykholohichnoyi bezpeky osobystosti [Turbulence of thinking in the structure of information and psychological security of the individual]. *Journal Psykholohiya i osobystist* [Psychology and personality]. Vol. 1 (15). P. 35–53 [Ukraine].